

Ortaçağ İslam Âlimlerine Göre Nevruz

Günlerin 21 Aralık'tan itibaren uzamaya başlayıp gece ve gündüzün eşitlendiği 21 Mart'a verilen isimdir Nevruz. Kış boyunca dinlenen doğanın yavaş yavaş uyanıp bahar kıvamına girdiğinin müjdecisi olan Nevruz, değişik isimler altında da olsa tarım ve hayvancılıkla geçinen tüm kadim halkların toprağa bağlı hayatlarında büyük önem taşımıştır. Farsça “nev” (yeni) ve “rûz” (gün) kelimelerinin bir araya gelmesinden oluşan Nevruz, etimolojik izlerinden de anlaşılacağı üzere Fars/İran kaynaklı bir bayramdır. Bir Doğu kültür ögesi olarak Nevruz'u, eserlerinde bu konuda antropolojik, sosyolojik ve etnografik bilgilere yer veren İslam âlimlerinin gözlem, araştırma ve aktarımlarına dayanarak inceledik.

tinnisrod

Ortaçağ İslam âlimleri Nevruz'un başlangıcını, Nuh Tufanı zamanına dayandırır. 20. yüzyıl başlarında Batılı arkeologların Güney Mezopotamya'da yaptığı arkeolojik kazılar ve Sümer tabletlerindeki ifadelerle de desteklenen Tufan, günümüzden yaklaşık 4000-5000 sene öncesine tarihlendiriliyor. Mesûdî'ye (öl. 956) göre Tufan zamanın hükümdarı, aşağıda örneklerini vereceğimiz birçok Nevruz rivayetinin kaynağı olan Fars sultanı Cemşîd'dir. Dineverî (öl. 895), Cemşîd'i Nuh Peygamber'in çocuklarından Sâm'ın torunu olarak belirlemiştir. Dineverî, Yakûbî (öl. 897) ve Mesûdî, Nevruz Bayramı'nın onun zamanında ilan edildiğini ortaya koyar. Farsların Güneş takvimine göre senenin ilk ayı Fervardîn'in ilk günü Nevruz'dur. Dolayısıyla Nevruz'un aynı zamanda Farsların yılbaşı günü olduğu da söylenebilir.

Öte yandan kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Nevruz, Farsların bilinen ilk bayramıdır. Câhîz (öl. 869), yi-

ne çok meşhur bir Fars bayramı olan Mihricân'ın Nevruz'dan 1050 sene sonra kurumsallaştığını aktarır. Ayrıca Yakûbî ve Mesûdî'ye göre Nevruz, Farsların en büyük bayramıdır. Mesûdî, Mısır coğrafyasının kadim halkı Kıbtîlerin Güneş takvimlerinin Farslarinkine uyumlu olduğunu, yılın ilk ayının ilk gününün Mısır'da Kıbtî Nevruz'u olarak anıldığını söyler. Yakûbî aynı bilgileri biraz daha açarak Kıbtîlerin ilk gününde Nevruz Bayramı yaptığı ayın adının "Tût" olduğunu aktarır. Yakûbî'ye göre Mısırlılar dünyanın imarının Nevruz gününde başladığına inanır. Câhîz, Fars hükümdarlarının Nevruz ve Mihricân bayramlarında en güzel giysilerini giyip süslenerek halkı tatlı dil ve güler yüzle meclislerine kabul ettiklerini anlatır. Diğer yandan Câhîz, Kisrevî isimli bir âlime dayandırarak verdiği bilgilerde Nevruz'la birlikte yaşandığına inanılan gelişmeleri sıralar. Öyle ki Nevruz'un ilanından itibaren krallıklar hâkimiyetlerini kurmuş; gümüş, altın ve diğer madenler ile

inci çıkarılmış; misk, amber ve farklı koku ithal edilmiş; demirden aletler yapılmış; at ve diğer bazı hayvanlar evcilleştirilmiş; saraylar, evler inşa edilip imalathaneler kurulmuştur. Kisrevî'ye göre Nevruz, Sâm'ın torunlarından Pervîz oğlu Keyhüsrev'in kral olduğu gündür. Bu ifadelerden Nevruz'un Farslar için medeniyetin başlangıcını da sembolize ettiği anlaşılır.

Birûnî (öl. 1048) eski toplumların takvimleri, bayramları ve önemli günlerini konu edindiği *Geçip Giden Asırlardan Geriye Kalan İzler (el-Âsârü'l-Bakiye 'ani'l-Kurûni'l-Hâliye)* isimli eserinde Nevruz'a ilişkin pek çok bilgi ve rivayet aktarır. Nevruz etimolojisine dair, efsanevi hükümdar Cemşîd'e dayandığı çok sayıda bilginin yanı sıra Fars tarihi dışına taşan bir ifadesinde Nevruz'u Süleyman Peygamber'le ilişkilendirir. Câhîz'in *Güzellikler'de (el-Mehasin)* kısmen değindiği bu bilgiye göre, İslami bir mezhep olan Haşviye'ye mensup birisi el-Birûnî'ye şunları anlatmıştır:

thinkstock

Allah, Süleyman Peygamber'i cezalandırmıştı. Bunun sonucunda Süleyman meşhur yüzüğünü ve dolayısıyla hükümdarlığını kaybetti. Yaptığı kötülükten pişmanlık duyup Allah'tan af dileyen Süleyman'a hâkimiyeti 40 gün sonra iade edildi. Böylelikle Süleyman rüzgâra ve kuşlara hâkim olma yetisini de geri kazandı. Sultan Süleyman, rüzgâra kendisini taşımasını emretti. Rüzgâr onu dinledi ve emrini yerine getirdi. Derken bir kırlangıç geldi ve Süleyman'a "Ey Melik! İçinde yumurtalarım olan yuvam vardı. Rüzgârla yok olsun istemiyorum. Lütfen rüzgârı geri çevir ve yuvamı bana ver" dedi. Süleyman kırlangıcı dinleyip isteğini yerine getirdi. Bir süre sonra kırlangıç gagasında taşıdığı suyla Süleyman'ın huzuruna indi ve suyu önüne serpti. Kırlangıç Sultan'a bir de çekirge ayağı getirmiş-

ti. Onu hediye olarak Süleyman'a bıraktı ve uçtu gitti. Süleyman'a hâkimiyetinin iade edildiği güne Farslar "Nevrûz âmad" (yeni gün geldi) dediler ve o gün Nevruz olarak anılmaya başlandı. Birûnî, minik kırlangıcın yaptıklarının da Nevruz'daki su serpmeye ve birbirine hediye verme geleneğinin sebebi olduğunu söyler.

Birûnî'nin Cemşid'e bağladığı Nevruz'la ilgili bilgilerden bir diğeri, günümüzde Anadolu'da da görebileceğimiz, bayramlarda salıncak kurma geleneğine işaret ediyor gibidir: Cemşid, uçan arabasını edindiği gün ona bindi. Cinler ve şeytanlar onu hava yoluyla bir gün içinde Debâvend'den Bâbil'e taşıdı. Bunun üzerine insanlar o günü bayram ilan etti. Ayrıca her sene Nevruz'da Cemşid'in uçmasına öykünerek salıncaklara binip sallandılar.

Diğer yandan Bağdat'ta Mecûsi bir rahibin el-Birûnî'ye anlattıkları, Nevruz'un yanı sıra şekerin tarihine de ışık tutar: Kadim zamanlarda Nevruz'da insanların birbirlerine şeker hediye etme geleneği vardı. Geleneğin ortaya çıkma sebebi ise şöyleydi: Daha önceleri bilinmeyen şeker kamışı ilk olarak Cemşid'in ülkesinde ve Nevruz gününde ortaya çıktı. Cemşid, şeker kamışının sulu bir bitki olduğunu gördü. Sıkıp suyundan içti ve tatlı olduğunu keşfetti. Bunun üzerine şeker kamışının suyunun sıkılmasını ve ondan şeker üretilmesini emretti. Nevruz'dan sonraki beşinci gün şeker hazırды. Böylece Nevruz'da insanların birbirlerine şeker hediye etmesi gelenek haline geldi.

Cemşid, Nevruz günü bir kanun çıkararak eski tapınakların yıkılmasını ve yerine yenilerinin yapılmasını emretti. Bunun üzerine Allah ondan razı oldu ve halkına sağlık bahşetti. Cemşid'in halkı o kadar çoğaldı ki topraklarına sığmaz oldu. Buna karşılık Allah onun topraklarını üç katına çıkardı. Arkasından, yine bir Nevruz gününde Cemşid halkına yıkanmayı emretti. Birûnî'ye göre Cemşid'in arzusu halkın günahlarından temizlenmesini ve felaketlerden korunmasını sağlamaktı.

Birûnî, Nevruz günü yıkanma geleneğini o günün su perisinin havayla bulunduğu kutsal gün olmasına bağlayanlar bulunduğunu da aktarır. İnsanlar Nevruz sabahı, gündeğümü vaktinde kalkıp bir kaba su doldurur ve kendilerini ıslattı. Böylelikle bir yıl boyunca kötülüklerden korunacaklarına inanırlardı.

Birûnî, insanların Nevruz günü yıkanmaları gibi birbirlerine su sıçratmalarının da yaygın bir gelenek olduğunu söyler. Bu geleneğin kökenine ilişkin duyduğu bir bilgiye göre, Fars hükümdarı İranşâh zamanında uzun süre yağmur yağmadı ve büyük kuraklık yaşandı. Ardından Cemşid tahta çıkınca, günlerce yağmur yağdı. Halk bu duruma çok sevindi ve yağmuru uğurlu buldu. Bu nedenle Nevruz günü insanların birbirlerine su sıçratmaları gelenek haline geldi.

Bîrûnî'nin aktardıklarına bakılırsa, Fars âlimlerinden bazıları Nevruz'da yıkanma ya da su sıçratma/serpme geleneğini hayli materyalist bir gözle değerlendirmiştir. Onlara göre bu geleneğin esas nedeni kir ve pisliklerden arınma ihtiyacıdır. Ateş tapan Mecûsiler, sürekli ateşle karşı karşıya olmaları sebebiyle, onun dumanına ve isine maruz kalıyor, kirleniyorlardı. Hem ateşin kirinden hem de hastalık yapma riski olan diğer pisliklerden temizlenmek amacıyla da yıkanma ihtiyacı duyuyorlardı.

Diğer yandan Yakûbî gibi Bîrûnî de Güneş'in Koç burcuna girdiğini söyledikten sonra, baharın başladığını belirttiği Nevruz gününün sabahında Farmlar arasında uğur getirdiğine inanılan bazı âdetleri de okura aktarır. Örneğin bunlardan birine göre, her kim Nevruz sabahı gün doğumunda kalkar, hiç konuşmadan üç parmak bal yiyip üç kez mum yakarak buhur yaparsa hastalıklarına deva bulmuş.

Bîrûnî'nin aktardığı Nevruz Bayramı gelenekleri arasında tarım ve bereketi çağrıştıranlar dikkat çekicidir: Nevruz sabahı kadim Fars ülkesinde herkes bir kap alıp bereket getirsin diye içine arpa ekerdi. Zaman içinde bu âdet, yedi ayrı tahılın bir kap içerisinde yedi ayrı sıra halinde ekilmesine dönüştü. Fars halkı bu yedi tahılın büyümesine bakarak, o sene en çok hangi tahıldan verim alınacağına karar verirdi.

Bîrûnî'nin *el-Âsârü'l-Bâkıyye* adlı eserinde geçmiş milletlerin takvimleri ve özel günleri bağlamında okuruyla paylaştığı bilgilere göre, İran'a gőrece uzak Mısır'daki Kıptiler dışında Fars coğrafyası yakınındaki Soğdular ve Harezmlielerde de -baharın ve yeni yılın başlangıcı olması bağlamında- Nevruz Bayramı kutlanıyordu. Buna karşın, Araplarda Nevruz'a karşılık gelen bir gün olmadığını Mesûdî'den öğreniyoruz.

Son olarak "Büyük Nevruz" isimli, kadim Farmlar arasında ünlenmiş bir bayramdan söz etmek istiyoruz. el-Bîrûnî'nin aktardığı bilgilere göre, ilk günü Nevruz olan Fervardîn ayının altıncı günü, Büyük Nevruz olarak kutlanmaktadır. O günde Allah'ın Dünya'yı yaratışını tamamladığına ve Müşterî yıldızını (Satürn) yarattığına inanılmış. Mecûsiler'e göre, o günün sabahında hiç konuşmadan şeker yiyip yağlanılırsa tüm sene boyunca her türlü bela def edilmiş. Farmlar dünya üzerindeki insanlara mutluluğun Büyük Nevruz'da taksim edildiği görüşündelermiş. Bu nedenle bu güne "ümit günü" derlermiş.

Kaynaklar

- el-Mesûdî, *Kitâbu't-Tenbîh ve'l-İşraf*, Brill, Leiden 1893.
- el-Mesûdî, *Murûcû'z-Zehab ve Meâdimü'l-Cevher*, Mektebe et-Tevfika, Kahire 2003.
- el-Bîrûnî, *el-Âsârü'l-Bâkıyye 'an'l-Kurûni'l-Hâliye*, Leipzig 1878.
- el-Yakûbî, *Târîhu'l-Yakûbî*, Brill, Leiden 1883.
- ed-Dineverî, *el-Ahbârü'l-Tivâl*, Brill, Leiden 1888.
- el-Câhiz, *el-Mehâsin*, Mektebetul-Hancı, Kahire 1994.
- <http://www.kesfetmekicinbak.com/category/detay.aspx?haberid=1582&AspxAutoDetectCookieSupport=1>